

JACEK CYBUSZ

ŚWIAT ZZA MGŁY

Kino polskie w „pierwszym okresie przemysłowym”
(1911/1912 - 1920/1921).

Tom IV: Świat oszalał. Sezon 1914/1915

Jacek Cybusz

Świat oszalał

Sezon 1914/1915

Świat z za mgły

Kino polskie w „pierwszym okresie przemysłowym”

(1911/1912 – 1920/1921)

Tom czwarty

Łódź 2018 – Będzin 2019

© Copyright by Jacek Cybusz, Łódź 2018

Projekt okładki:
e-bookowo

ISBN: 978-83-8166-003-7

Wydawca: Wydawnictwo internetowe e-bookowo
www.e-bookowo.pl
Kontakt: wydawnictwo@e-bookowo.pl

Wszelkie prawa zastrzeżone.
Kopiowanie, rozpowszechnianie części lub całości bez
zgody wydawcy zabronione.

Wydanie I, 2019

[Spis treści]

[Wprowadzenie]

[1] Lipiec-sierpień (?) 1914, Moskwa – realizacja i premiera rosyjskiego filmu fabularnego *Malieńkij riestoranczyk* (*Maleńka restauracyjka*; inny, późniejszy tytuł rozszerzonej wersji z 1915 roku: *Drakonowski kontrakt* [*Drakoński kontrakt*])

[2] Wtorek, 28 lipca i piątek, 31 lipca oraz sobota, 1 sierpnia 1914, Łódź – ostatnie w „polskim Manchesterze” prasowe reklamy tutejszych kinematografów przed wypowiedzeniem przez Niemcy wojny Rosji

[3] Sobota, 1 sierpnia 1914, Dąbrowa Górnicza – przekształcenie kin „Kometa” i „Ars” na siedzibę i magazyn Komitetu Żywnościowego

[4] Początek sierpnia 1914, Łódź (park Helenów) – przerwanie (na zawsze) przez Towarzystwo Akcyjne Spadkobierców Karola Anstadta adaptacji na potrzeby stałego kinematografu budynku na terenie prywatnego parku

[5] Wtorek, 11 sierpnia 1914, Londyn (?) – ślub Kazimierza Prószyńskiego z Dorothy Abrey, rodowitą Angielką

[6] Niedziela, 16 sierpnia 1914, Kraków – powstanie Naczelnego Komitetu Narodowego (NKN), przy którym wkrótce utworzono „komórkę fotograficzno-filmową”

[7] Niedziela, 16 sierpnia 1914, Lwów („Kurjer Lwowski” nr 352, s. 3) – reklama kina „Lew” Ludwika Kuchara

[8] Środa, 26 sierpnia 1914, Lwów („Kurjer Lwowski” nr 369/370, s. 4) – w „Kronice” notatka *Pogrzeb ś. p. Wacława Mastowskiego*

[9] Początek (po czwartku, 3) września 1914, Lwów – realizacja rosyjskiego filmu dokumentalnego *Na ruskom Lwowie (W rosyjskim Lwowie)*

[10] Początek (po czwartku, 3) września 1914, Lwów – realizacja rosyjsko-francuskiego filmu dokumentalnego *Awstro-Wiengrija – gorod Lwow (Austro-Węgry – miasto Lwów)*

[11] Wtorek, 8 września (26 sierpnia starego stylu) 1914, Rosja – premiera rosyjskiego filmu fabularnego *Użasy Kalisza (Okropności Kalisza; inne tytuły polskie: Krwawe dni Kalisza, Kaliskie bestialstwa, Zwycięzcy Kalisza, Niemcy w Kaliszu i Prusacy)*

[12] Pierwsza połowa września 1914 (?), Nidzica – realizacja niemieckiego filmu dokumentalnego *Zerstörung in Neidenburg (Zniszczenia w Nidzicy)*

[13] Połowa września (?) 1914, okolice Lwowa pod rosyjską okupacją – realizacja polsko-rosyjskiego (?) filmu dokumentalnego *Pobojowisko pod Lwowem*

[14] Połowa września 1914, okolice Lwowa pod rosyjską okupacją) – realizacja rosyjskiego filmu dokumentalnego *Trofiei zawojewannyje russkimi u awstrijcew pod Lwowom (Trofea zdobyte pod Lwowem*

przez Rosjan na Austriakach)

[15] Druga połowa września 1914, obwód lwowski pod rosyjską okupacją – realizacja rosyjskiego filmu dokumentalnego *Žiwyyje fotografii wojny, wyrowd awstrijcew iz Galicii i sożżiennyj czierz nich gorod Niemir* (*Filmowe zdjęcia z działań wojennych, cofanie się Austriaków z Galicji i spalone przez nich miasto Niemirów*)

[16] Wtorek, 22 września 1914, Sztokholm (kina „Röda Kvarn” i „Auditorium”) – premiera szwedzkiego filmu fabularnego *Stormfågeln* (także *Stormfågeln*; tytuły polskie: *Fulmar* albo *Ptak burzowy* ewentualnie *Ptak burzy*; tytuły angielskiej wersji językowej: *The Stormy Petrel* oraz *Daughter of Russia*; tytuł niemieckiej wersji językowej: *Gebetztes Wild*)

[17] Wtorek, 29 września (16 września starego stylu) 1914, Moskwa (?) – premiera rosyjskiego filmu dokumentalnego *Kamieniec Podolskij poslie obstriela i bombardirowki awstrijcew* (*Kamieniec Podolski po ostrzale i bombardowaniu Austriaków*)

[18] Wrzesień (?) 1914, Moskwa – realizacja i premiera rosyjskiego filmu fabularnego *Stawianskaja raduga* (*Słowiańska raduga* lub *Słowiańska tęcza*)

[19] Wrzesień 1914 (?), Lwów [pod okupacją rosyjską (?)] („Kurjer Lwowski” nr ?, s. 4) – notatka *Ciekawy film kinematograficzny*

[20] Wrzesień 1914, Warszawa (kina „Illusion” przy ulicy Marszałkowskiej 118, „Urania” w Wielkiej Sali

Filharmonii i „Teatr na Czasie” przy ulicy Nowy Świat 19) – wznowienie (?) warszawskiej eksploatacji polsko-francusko-rosyjskiego (?) filmu fabularno-dokumentalnego *Pruska kultura* (inny tytuł: *Wóz Drzymały*; tytuł francuski: *Les Martyrs de la Pologne* [*Cierpienia Polski* lub *Męczeństwo Polski*]; tytuł rosyjski: *Stradanija Polski*)

[21] Wrzesień 1914, Warszawa – powrót na ekrany tutejszych kin polsko(?)–francuskiego filmu dokumentalnego *Jubileusz 500-lecia obchodu grunwaldzkiego w Krakowie*, wyświetlanego jako *Grunwald – pogrom Krzyżaków* i będącego zapewne skróconą wersją reportażu z 1910 roku *Uroczystość grunwaldzka w Krakowie dnia 15, 16, 17 lipca 1910 r.*

[22] Koniec września (?) 1914, Warszawa (kino „Oaza”) – premiera polskiego filmu dokumentalnego *Wielka bitwa w Galicji* (inny tytuł: *Walki w Galicji*)

[23] Druga połowa września lub wrzesień/październik 1914, Warszawa – rozstanie Jana Skarbeck-Malczewskiego z Aleksandrem Hertzem

[24] Wrzesień lub październik 1914, Niżnyj Nowgorod – eksploatacja polskiego filmu dokumentalnego *Surwałki*

[25] Sobota, 3 października 1914, Kraków („Nowości Illustrowane” nr 40, s. 13) – artykuł *Zgon króla filmu*

[26] Poniedziałek, 5 października 1914, Łódź („Rozwój” nr 225, s. 2) – w rubryce „Kronika” notatka (x) *Opodatkowanie widowisk*

[27] Środa, 7 października (?) 1914, Częstochowa pod okupacją niemiecko-austriacką (kino „Corso”) – prawdopodobnie drugie propagandowe spotkanie polskich legionistów z mieszkańcami miasta

[28] Czwartek, 8 października (25 września starego stylu) 1914, Wilno – realizacja rosyjskiego filmu dokumentalnego *Prijezd Jego Wieliczesstwa w Wilnius 25 sientiabria 1914 goda (Przyjazd Jego Cesarskiej Mości do Wilna 25 września 1914 roku)*

[29] Sobota, 10 października 1914, Warszawa (kino „Sfinks”) – polska premiera brytyjskiego reportażu filmowego z walk w okolicach belgijskiej Ostendy

[30] Poniedziałek, 12 października – czwartek, 22 października 1914, Rafajłowa i okolice – realizacja polskiego filmu dokumentalnego *Bitwa pod Rafajłową*

[31] Środa, 14 października 1914, Łódź pod drugą okupacją niemiecką („Nowa Gazeta Łódzka” nr 243, wydanie południowe, s. 2) – w rubryce „Rozmaitości” notatka *Maks Linder*

[32] Środa, 21 października 1914, Łódź pod drugą okupacją niemiecką („Rozwój” nr 239, s. 3) – artykuł *Wesoły obrazek angielski*

[33] Niedziela, 25 października (12 października starego stylu) 1914, Moskwa (kino „Ars”) – premiera rosyjskiego filmu fabularnego *Podwieg Kazaka Kużmy Kriuczkowa (Bohaterski czyn Kozaka Kużmy Kriuczkowa)*

[34] Druga połowa października (?) 1914, okolice Warszawy – realizacja polskiego filmu dokumentalnego *Bój pod Warszawą* (inne tytuły: *Z placu boju pod Warszawą: Błonie, Rokitno, Raszyn, Józefów, Tarczyn* oraz *Pod Warszawą* i *Warszawskie pole bitwy*)

[35] Druga połowa października (?) 1914, Gubernia Lubelska i Warszawa (kino „Oaza”) – realizacja i premiera polskiego (?) filmu dokumentalnego *Pobojowisko w Lubelskiem* (inny tytuł: *Z pola bitwy pod Kraśnikiem i Lublinem*)

[36] Ostatni tydzień października (?) 1914, Pruszków, Żbików, Żyrardów i Koluszki oraz Warszawa (kino „Oaza”) – realizacja oraz premiera polskiego filmu dokumentalnego *Z placu boju. Pruszków, Żbików, Żyrardów, Koluszki*

[37] Jesień 1914, okolice Warszawy i Iwangorodu (Dęblina) – realizacja rosyjskiego filmu dokumentalnego *Borba pod Warszawoj i Iwangorodom* (inny tytuł: *Polja bitwy pod Warszawoj; Walki pod Warszawą i Iwanogrodem* oraz *Pola bitwy pod Warszawą*)

[38] Jesień 1914, Belgia – realizacja przez brytyjskiego operatora, Geoffreya Malinsa (przy użyciu kamery „aeroskop” Kazimierza Prószyńskiego) filmowych reportaży z frontu belgijskiego

[39] Jesień 1914, Moskwa – konflikty Władysława Starewicza w wytwórni Aleksandra i Antoniny Chanżonkowów i jego przejściowe usamodzielnienie się

[40] Jesień (?) 1914, Rosja – realizacja i premiera

rosyjskiego filmu dokumentalnego *Widy goroda Łódź*
(*Widoki miasta Łodzi*)

[41] Koniec października i początek listopada 1914,
Łódź – realizacja i premiera polskiego (?) filmu do-
kumentalnego *Pożar miasta Łodzi po odstąpieniu*
Niemców

[42] Wtorek, 3 listopada (21 października starego
stylu) 1914, Piotrograd – premiera (?) rosyjskiego
filmu dokumentalnego *Krasota Warszawskiej oblasti*
(*Piękno okolic Warszawy*)

[43] Wtorek, 3 listopada (21 października starego
stylu) 1914, Lwów pod rosyjską okupacją („Kurjer
Lwowski” nr 437, s. 4) – w dziale „Rozmaitości” no-
tatką X *Kinematograf a wojna*

[44] Wtorek, 10 listopada 1914, Tarnów – tutejsze
kina w dniu zajęcia miasta przez Rosjan

[45] Środa, 25 listopada 1914, Berlin – premiera
niemieckiego filmu fabularnego *Das Leuchtf Feuer von*
Lubaczow (lub *Das Leuchtf Feuer von Lubascow*; *Światło*
nawigacyjne z Lubaczowa)

[46] Środa, 25 listopada 1914, Berlin – premiera nie-
mieckiego filmu fabularnego *Ivan Koschula*

[47] Sobota, 28 listopada (15 listopada starego stylu)
1914, Lwów pod rosyjską okupacją („Kurjer Lwowski”
nr 462, s. 4) – reklamowa notatka redakcyjna o aktu-
alnym programie kina „Kopernik”

[48] Listopad/grudzień 1914, Warszawa – realizacja
rosyjskiego filmu dokumentalnego *Warszawa*

[49] Listopad/grudzień 1914, Dania i Włochy – premiery włoskiego filmu fabularnego *La mia vita per la tua!* (*Moje życie dla ciebie!* albo *Moja kibić dla ciebie!*)

[50] Listopad/grudzień (?) 1914, Łęczycza i okolice – realizacja niemieckiego filmu dokumentalnego *Gefangennahme eines russischen Spions in der Nähe von Leczyca und Deutsche Soldaten vor dem Rathaus in Leczyca präsentieren erbeutete russische Kanonen* (*Schwytanie szpiega rosyjskiego pod Łęczyczą oraz żołnierze niemieccy przed ratuszem łęczyckim prezentujący zdobyczne armaty rosyjskie*)

[51] Listopad/grudzień 1914, Łódź – realizacja i premiery polskiego filmu dokumentalnego *Z ostatnich chwil w Łodzi*

[52] Listopad/grudzień 1914, Łódź i jej okolice – realizacja polskiego filmu dokumentalnego *Skutki granatów w Łodzi i okolicy*

[53] Listopad/grudzień 1914, Łódź i jej okolice oraz sobota, 17 IV 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką (kina „Casino” i „Odeon”) – realizacja oraz łódzka premiera niemieckiego filmu dokumentalnego *Bombardierung von Lodz* (*Bombardowanie Łodzi*)

[54] Niedziela, 6 grudnia 1914, Łódź i sobota, 5 czerwca 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką (kino „Casino”) – realizacja i łódzka premiera niemieckiego filmu dokumentalnego *Einmarsch der deutschen Armee nach Lodz* (*Wkroczenie armii niemieckiej do Łodzi*)

[55] Środa, 9 grudnia 1914, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Nowy Kurier Łódzki”, s. 3) – w rubryce „Teatr i sztuka” felieton A. Nowakowskiego

[56] Czwartek, 10 grudnia 1914, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Nowa Gazeta Łódzka”, „Prąd” i „Nowy Kurier Łódzki”) – informacje o realizacji niemieckiego filmu dokumentalnego *Die Schlachtfelder in Lodz (Pobojowiska łódzkie)*

[57] Czwartek, 17 grudnia 1914, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Prąd”, s. 2) – artykuł *Kinematograf w dzisiejszej wojnie*

[58] Piątek, 18 grudnia 1914, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Prąd”, s. 1-2) – w rubryce „Telegramy” notatka *Pożar zakładów Edisona*

[59] Jesień/zima 1914, Moskwa – premiera rosyjskiego filmu propagandowego *Pochoronnyj marsz Szopiena* (inny tytuł: *Marche Funèbre; Marsz żałobny Chopina* lub *Marsz pogrzebowy Chopina*)

[60] Jesień/zima 1914 (?), Rosja – realizacja i premiera rosyjskiego filmu fabularnego *W krowawom zariewie wojny* (*W krwawym zarzewiu wojny*; polski tytuł ekranowy: *Barbarzyństwa niemieckie w Częstochowie*)

[61] Piątek, 25 grudnia (Boże Narodzenie) 1914, Warszawa (kino „Urania”) – premiera polskiego filmu fabularnego *Niewolnica zmysłów* (tytuł rosyjski: *Raba strastiej, raba poroka*)

[62] Piątek, 25 grudnia (Boże Narodzenie) – nie-

dziela, 27 grudnia 1914, Lublin – program kina „Bristol”

[63] Poniedziałek, 28 grudnia (15 grudnia starego stylu) 1914, Moskwa – premiera rosyjskiego filmu fabularnego *Pasynok Marsa* (inne tytuły rosyjskie: *Przemnyj syn Marsa*, *Kajzer Gogiel-Mogiel*, *Gogiel-Mogiel gienierał*, *Skazka pro niemieckiego groznego wojaku Gogiel-Mogiel i pro czorta Balbiesku*, *Kak niemieckije gienierały prodali duszu Diawołu*; tytuły polskie: *Pasierb Marsa*, *Wychowanek Marsa*, *Cesarz Gogiel-Mogiel*, *Generał Gogiel-Mogiel*, *Bajka o niemieckim groźnym wojaku Gogiel-Mogielu i o czarcie Balbiesku – Wilusiu*, *Jak niemieccy generatorowie sprzedali duszę diabłu*; tytuły angielskie: *Mars' Stepson* oraz *How the German General Signed a Pact with the Devil*)

[64] Wtorek, 29 grudnia 1914, Warszawa (kino „Teatr na Czasie”) – premiera rosyjskiego filmu fabularnego *Maziepa* (*Mazepa*)

[65] Czwartek, 31 grudnia 1914, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Wieczorna”, s. 1) – *Obwieszczenia*

[66] Grudzień 1914, Lublin – eksploatacja, pod tytułem *Krwia i ogniem*, rosyjskiego filmu fabularnego *Ogniom i krowju* (*Ogniem i krwią*)

[67] Koniec 1914 (?), Rosja – realizacja i premiera rosyjskiego filmu fabularnego *Preisker w Kalisze ili strasznoje widienie* (*Preusker w Kaliszu, czyli straszna wizja*)

[68] Koniec 1914, Moskwa – realizacja rosyjskiego filmu fabularnego *Wsiak na Rusi tango tancujet* (*Każdy na Rusi tańczy tango*)

[69] Koniec 1914, Moskwa – realizacja rosyjskiego filmu fabularnego *Kogda zwuczat struny sierdca* (*Kiedy dźwięczą struny serca*; inny tytuł rosyjski: *Trojka*)

[70] Czwarty kwartał 1914, Warszawa – próba ratowania kinematografu „Oaza” za pomocą metalowej monety („drobniaków”)

[71] Druga połowa 1914, Kraków – upadek kina „Corso” (dawniej „Excelsior” i „Bajka”) i przejęcie zajmowanej przezeń sali dawnej ujeżdżalni Ferdynanda Targowskiego przy ulicy Rajskiej 12 przez Teatr Ludowy

[72] Druga połowa (?) 1914, Częstochowa pod niemiecką okupacją – zamknięcie przez braci Władysława i Antoniego Krzemińskich otwartego przez nich w marcu 1912 r. przy al. Najświętszej Marii Panny 38 kina „Urania”

[73] Druga połowa (?) 1914, Częstochowa pod niemiecką okupacją – realizacja i premiera (kino „Odeon”) polskiego filmu dokumentalnego *Częstochowa*

[74] Druga połowa (?) 1914, Wilno – realizacja i premiera (kino „Bronisława”) polskiego filmu dokumentalnego *Poświęcenie kościoła na Wielkiej Pohulance w Wilnie*

[75] Druga połowa (?) 1914, Wilno – realizacja i premiera (kino „Iluzja” [?]) rosyjskiego filmu dokumen-

talnego *Trenirowocznyj obzor w Wilniusie (Przegląd ćwiczebny w Wilnie)*

[76] Grudzień 1914 lub styczeń 1915, Wilno – realizacja i premiera (kino „Iluzja”) rosyjskiego filmu dokumentalnego *Obzor wojennych uczenij w Wilniusie (Przegląd ćwiczeń wojskowych w Wilnie)*

[77] 1914/1915, Moskwa – realizacja i premiera rosyjskiego filmu fabularnego *Smiatyje cwiety (Zmięte kwiaty)*

[78] 1914/1915 (?), Rosja – realizacja i premiera rosyjskiego filmu fabularnego *Polszaja krow’ (Polska krew)*

[79] 1914/1915 (?), Rosja – realizacja i premiera rosyjskiego filmu fabularnego *Docz’ isterzannoj Polszy (Córka umęczonej Polski)*

[80] Koniec 1914 – pierwszy kwartał 1915, okolice Przemyśla i marzec/kwiecień 1915, Rosja – realizacja i premiera rosyjskiego filmu dokumentalnego *Bombardirowka Pieriemysła – udaliena s polja bitwy* (inne tytuły: *Osada Pieriemysła* oraz *Osada i bombardirowka Pieriemysła russkoj artillieriej; Bombardowanie Przemyśla – zdjęte z placu boju, Oblężenie Przemyśla* oraz *Oblężenie i bombardowanie Przemyśla przez rosyjską artylerię*)

[81] Piątek-niedziela, 1-3 stycznia 1915, Lublin (kino „Bristol”) – eksploatacja rosyjskiego filmu fabularnego *Gieroiizm polskoj zienszcziny na awstrijskoj granice* (inne tytuły: *Gieroiizm polskoj zienszcziny* oraz

Gieroiizm polskiej zienszcziny w nyneszniuju epochu; Bohaterstwo Polki na granicy austriackiej, Bohaterstwo Polki oraz Bohaterstwo Polki w dobie obecnej)

[82] Sobota, 2 stycznia 1915, Lwów pod rosyjską okupacją („Kurjer Lwowski” nr 2, s. 3) – w dziale „Kronika” artykuł *Do kinematografu*

[83] Środa, 6 stycznia 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Nowy Kurier Łódzki”, s. 4) – w rubryce „Teatr i sztuka” felieton S. Bal[a] (?)

[84] Wtorek, 12 stycznia 1915, Warszawa (kino Józefa Zejdowskiego w dawnym „Teatrze Nowoczesnym”) – inauguracja występów aktorskich po seansach filmowych

[85] Wtorek, 12 stycznia 1915, USA – premiera amerykańskiego filmu fabularnego *A Fool There Was* (*Był sobie głupiec* albo *Głupiec tu był*, ewentualnie *A był on głupcem*)

[86] Czwartek, 14 stycznia 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką (kino „Casino”) [?] – premiera amerykańskiego filmu dokumentalnego *Movie shots from the battlefield and street traffic in Lodz* (*Zdjęcia z placu boju i łódzkiego ruchu ulicznego*)

[87] Czwartek-sobota, 14-16 stycznia 1915, Lublin (kino „Bristol”) – ciekawy program filmowy

[88] Czwartek, 21 stycznia 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Prąd”, s. 2) – artykuł *Kinematograf na usługach wojennych*

[89] Niedziela, 24 stycznia 1915, Rafajłowa i okolice

– realizacja polskiego filmu dokumentalnego *Bitwa pod Rafajłową*

[90] Poniedziałek, 25 stycznia 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Wieczorna”, s. 3) – kronikalna notatka (k) *Kinematograf amerykański w Łodzi* (o realizacji amerykańskiego filmu dokumentalnego *Views of the city of Lodz and the Lodz area; Widoki miasta Łodzi i okolic*)

[91] Styczeń 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką (kino „Teatr Urania”) – inauguracja przedstawień teatrzyku „Miniatura” pod dyrekcją Stefana Szoslanda

[92] Styczeń 1915, Tarnów pod rosyjską okupacją – informacja o działalności „miejskiego kina”

[93] Styczeń 1915, Wielka Brytania – USA – przeniesienie się Kazimierza Prószyńskiego z żoną, Dorothy z domu Abrey, z Londynu do Nowego Jorku

[94] Styczeń/luty 1915, Warszawa – premiera polskiego filmu fabularnego *Karpaccy górale* (inny tytuł: *Karpaccy górale czyli w kajdanach Austrii*)

[95] Poniedziałek, 1 lutego (19 stycznia starego stylu) 1915, Moskwa – premiera rosyjskiego filmu fabularnego *Rustan i Ljudmila* (*Rustan i Ludmila*)

[96] Wtorek-piątek, 2-5 lutego 1915, Lublin (kino „Oaza”) – eksploatacja rosyjskiego filmu fabularnego *Szwabskaja moral* albo *Szwabskaja nrawstwienność* (*Szwabska moralność*)

[97] Piątek, 5 lutego 1915, Warszawa (kino „Pano-

rama Cinéma”) – premiera polskiego filmu fabularnego *Zaczarowane koło* (inny tytuł: *Tragedia w sandomierskim zamku*)

[98] Sobota, 6 lutego 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką – wznowienie systematycznej działalności przez położone u zbiegu ulic Głównej i Piotrkowskiej kino „Oaza”

[99] Poniedziałek, 8 lutego 1915, Los Angeles – prapremiera amerykańskiego filmu fabularnego *The Clansman* (*Człowiek Klanu* albo *Członek Klanu*), przemianowanego wkrótce (ponowna premiera: piątek, 5 marca 1915 roku w teatrze „Liberty” w Nowym Jorku; premiera komercyjna: niedziela, 21 marca 1915 roku) na *The Birth of a Nation* (ewentualnie *Birth of the Nation*; *Narodziny narodu*)

[100] Wtorek, 9 lutego – poniedziałek, 15 lutego 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką (kina „Casino” i „Odeon”) – eksploatacja między innymi pierwszej serii dokumentalnej składanki pod tytułem *Wojna*

[101] Poniedziałek, 15 lutego 1915, Warszawa (kino „Sfinks”) – premiera polsko-żydowskiego filmu dokumentalnego *Ziemia Święta. Egipt – Palestyna* (inne tytuły: *Ziemia Święta – Egipt – Palestyna*, *Ziemia Święta – Egipt* oraz *Egipt – Palestyna*)

[102] Wtorek, 16 lutego (Ostatki) – poniedziałek, 22 lutego 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką (kina „Casino” i „Odeon”) – eksploatacja między in-

nymi drugiej serii dokumentalnej składanki pod tytułem *Wojna*

[103] Piątek, 19 lutego 1915, Lublin („Głos Lubelski” nr 51) – reklama kina „Oaza”

[104] Sobota, 20 lutego 1915, okolice Łodzi – datacja opublikowanego w „Der Kinematographen-Operateur” (dodatek do „Ersten Internationalen Film-Zeitung”, Berlin, 1915, nr 6) listu Adolpha Schönfeldera, niemieckiego filmowca stacjonującego jako operator frontowy pod Łodzią

[105] Sobota, 27 lutego – poniedziałek, 1 marca 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką (kina „Casino” i „Odeon”) – eksploatacja między innymi trzeciej serii dokumentalnej składanki pod tytułem *Wojna*

[106] Luty/marzec (?) 1915, Nowo-Aleksandria [Puławy] – realizacja polsko-rosyjskiego (?) filmu dokumentalnego *Drużyny Polskie w Nowo-Aleksandrii* (*Polskije komandy w Nowo-Alieksandrii*)

[107] Wtorek, 2 marca – poniedziałek, 8 marca 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką (kina „Casino” i „Odeon”) – eksploatacja między innymi czwartej serii dokumentalnej składanki pod tytułem *Wojna*

[108] Środa, 3 marca 1915, Berlin – premiera niemieckiego filmu fabularnego *Die Schloßfrau von Radomsk* (*Pani z radomszczańskiego zamku* albo *Pani z radomskiego zamku*)

[109] Wtorek, 9 marca 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 55, s. 4) – re-

klama kina „Casino” z zapowiedzią piątej serii dokumentalnej składanki pod tytułem *Wojna*

[110] Sobota, 13 marca 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 59, s. 4) – reklama kin „Casino” i „Odeon” oraz omówienie ich programów filmowych

[111] Wtorek, 16 marca 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 62, s. 4) – reklama kina „Casino” z zapowiedzią szóstej serii dokumentalnej składanki pod tytułem *Wojna*

[112] Środa, 17 marca 1915, Częstochowa pod niemiecką okupacją (kino „Odeon”) – eksploatacja niemieckiego filmu dokumentalnego *Schützenfest in Oberschlesien (Święto Strzelców na Górnym Śląsku)*

[113] Środa, 17 marca 1915, Częstochowa pod niemiecką okupacją (kino „Odeon”) – eksploatacja polskiego filmu dokumentalnego *Wścigi cyklistów w Sosnowcu*

[114] Druga połowa marca (?) 1915, Berlin (?) – premiera niemieckiego (i/lub austriackiego) filmu dokumentalnego *Die Umgebung von Przemyśl. Aktuelle Kinematographie aus dem gegenwärtigen Krieg (Pod Przemyślem. Ostatnie zdjęcia filmowe z obecnej wojny)*

[115] Piątek, 26 marca 1915, Berlin (kino „Admiralstheater”) – premiera niemieckiego filmu fabularnego *Die Nacht von Kornatowo (Noc w Kornatowie albo Kornatowska noc)*

[116] Sobota, 27 marca i niedziela, 28 marca 1915,

Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 73, s. 4 i nr 74, s. 3) – reklama i omówienie programów kin „Casino” i „Odeon”

[117] Poniedziałek, 29 marca 1915, Mediolan (kino „Cinema Centrale”) – premiera włoskiego filmu fabularnego *Fior di male* (*Kwiat zła*)

[118] Marzec 1915, Wiedeń – przygotowanie przez Stanisława Przybyszewskiego, prawdopodobnie dla wytwórni „Terra” Tadeusza Pędrackiego i Aleksandra Reicha, dwóch scenariuszy filmowych „według *Wiesława Kazimierza Brodzińskiego* i *Mindowe* Juliusza Słowackiego”

[119] Marzec 1915, Warszawa (kino „Apollo”) – premiera polskiego filmu fabularnego *Szpieg*

[120] Pierwszy kwartał 1915, Moskwa – realizacja i premiera rosyjskiego filmu fabularnego *U posledniej czerty* (*U kresu granic*)

[121] Marzec/kwiecień (?) 1915, Rosja – powstanie i premiera rosyjskiego filmu dokumentalnego *Galisija* (*Galicja*)

[122] Marzec/kwiecień (?) 1915, Berlin („Der Kinetographen-Operateur”, dodatek do „Ersten Internationalen Film-Zeitung” nr 8) – wierszowana korespondencja z Galicji niemieckiego operatora filmowego z frontu wschodniego, Otto Kaisera

[123] (Wielka) Sobota, 3 kwietnia 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 79, s. 4) – reklamy i omówienia wielkanocnych programów

kin „Casino” i „Odeon” oraz „Oaza”

[124] Środa, 7 kwietnia 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 81, s. 3) – w rubryce „Rozmaitości” notatka *Co człowiek bez rąk zdziałać może*

[125] Środa, 7 kwietnia 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 81, s. 4) – reklama kina „Casino” zapowiadająca kolejną serię dokumentalnej składanki pod tytułem *Wojna*

[126] Piątek, 9 kwietnia (27 marca starego stylu) 1915, Rosja – premiera rosyjskiego filmu dokumentalnego *W miastach wblizi goroda Tarnow (Na pozycjach pod Tarnowem)*

[127] Sobota, 10 kwietnia 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 84, s. 4) – omówienie programów kin „Casino” i „Odeon” oraz ich reklama

[128] Poniedziałek, 12 kwietnia 1915, USA – premiera amerykańskiego filmu fabularnego *The Clemenceau Case (Sprawa Clémenceau)*

[129] Wtorek, 13 kwietnia 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 87, s. 4) – reklama kina „Casino” zapowiadająca między innymi kolejną serię dokumentalnej składanki pod tytułem *Wojna*

[130] Sobota, 17 kwietnia 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 91, s. 3 i 4) – omówienia i reklamy programów kin „Casino”

i „Odeon” oraz „Oaza”

[131] Druga połowa kwietnia 1915, Warszawa (,Świat” nr 17) – artykuł *Na srebrnym ekranie*

[132] Wtorek, 20 kwietnia 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 94, s. 1-2) – *Odezwa Komitetu. Polskie Archiwum Wojenne*

[133] Środa, 21 kwietnia 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 95, s. 4) – reklama kina „Casino” prezentującego niemiecki film fabularny *Der Totentanz (Taniec śmierci)*

[134] Czwartek i piątek-sobota, 22 i 23-24 kwietnia 1915, Lwów i Przemyśl – realizacja rosyjskiego filmu dokumentalnego *Impierator w zatieriannoj stronie (Imperator w zwyciężonym kraju)*

[135] Sobota, 24 kwietnia 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 98, s. 4) – omówienie programu kina „Casino” i jego reklama

[136] Sobota, 24 kwietnia oraz niedziela, 25 kwietnia 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 98, s. 4 oraz nr 99, s. 4) – reklama oraz omówienie programu kina „Oaza”

[137] Koniec kwietnia (?) 1915, Rosja – premiera rosyjskiego filmu dokumentalnego *Priestawlieniye i pieriedacza Pieriemyśla russkim wojskam w martie 1915 goda (Poddanie i przekazanie Przemyśla wojskom rosyjskim w marcu 1915 roku)*

[138] Wtorek, 27 kwietnia (14 kwietnia starego stylu) 1915, Moskwa – premiera rosyjskiego filmu fa-

bularnego *Potop*

[139] Wtorek, 27 kwietnia 1915, Berlin (kino „Union-Theatern”) – premiera prasowa niemieckiego filmu fabularnego *Der Katzensteg* (*Kocia ścieżka*)

[140] Kwiecień 1915, Mönchengladbach („Bild und Film” nr 6) – „recepta” niemieckich producentów filmowych

[141] Środa, 28 kwietnia 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 102, s. 3) – w rubryce „Kronika miejscowa i sąsiedzka” notatka (o)

Ogłędziny teatrów

[142] Koniec kwietnia 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką – przemianowanie przez Lucjana Aniołkiewicza „Teatru Illusion” na „Teatryk Rozmaitości”

[143] Kwiecień – maj 1915, Warszawa (kino Józefa Zejdowskiego w dawnym „Teatrze Nowoczesnym”) – występy po seansach filmowych Józefiny Borowskiej, która „wykonywała popularne stylowe piosenki”

[144] Kwiecień – czerwiec 1915, Warszawa (kinematograf „Palais de Glace”, kabaret „Miraż” i kinoteatr Józefa Zejdowskiego w dawnym „Teatrze Nowoczesnym” oraz atelier „Sfinksa”) – występy Poli Negri w specjalnie dla niej skomponowanej przez Andę Kitchschman „pantomimie baletowej” *Afrodyta* oraz realizacja polskiego filmu fabularnego *Żona*, z Polą Negri w roli tytułowej

[145] Kwiecień – wrzesień 1915, Niemcy i Polska

– realizacja zdjęć do amerykańskiego długometrażowego filmu dokumentalnego Wilbura H. Durborougha i Irvinga G. Riesa *On the Firing Line with the Germans* (*Na linii ognia z Niemcami*)

[146] Sobota, 1 maja 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 105, s. 4) – omówienie programu i reklama kin „Casino” i „Odeon”

[147] Sobota, 1 maja i niedziela, 2 maja 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 105, s. 4 i nr 106, s. 3) – reklama kina „Oaza” i omówienie jego programu

[148] Sobota, 1 maja i wtorek, 4 maja 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 105, s. 4 i nr 108, s. 4) – reklama kina „Optique-Parisienne” i notatka o nim

[149] Niedziela, 2 maja i wtorek, 4 maja (?) 1915, Warszawa – realizacja i premiera polskiego filmu dokumentalnego *Otwarcie wiosennego sezonu wyścigowego w Warszawie*

[150] Środa, 5 maja 1915, Tarnów – zniszczenie kina „Apollo” podczas odzyskania przez Austrię miasta z rąk rosyjskich

[151] Sobota, 8 maja 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 112, s. 4) – reklama kina „Optique-Parisienne”

[152] Niedziela, 9 maja i wtorek, 11 maja (?) 1915, Warszawa – realizacja i premiera polskiego filmu dokumentalnego *Popisy gimnastyczne w Agrykoli uczniów*

szkół polskich podczas wielkiej kwesty na wpisy w dniu 9 maja

[153] Wtorek, 11 maja 1915, Warszawa – polska premiera rosyjskiego filmu fabularnego *Potop*

[154] Czwartek, 13 maja 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 117, s. 1-2) – w rubryce „Z ziem polskich” artykuł *Wiadomości z Warszawy*

[155] Czwartek, 13 maja 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 117, s. 3) – w rubryce „Teatr, muzyka i sztuka” artykuł „Anona”

[156] Wtorek, 18 maja 1915, Tarnów i jego okolice – realizacja polskiego (i/lub austriackiego) filmu dokumentalnego *Zburzenie klasztoru pod Zbylitowską Górą przez nasze haubice w czasie nabożeństwa Moskali w rocznicę urodzin cara (Abriss des Klosters bei Zbylitow Berg durch unsere Haubitzen während des Moskauer Gottesdienstes am Jahrestag der Geburt des Zaren)*

[157] Środa, 19 maja 1915, Berlin (kino „U.T. Lichtspiele” am Nollendorfplatz) – premiera niemieckiego filmu fabularnego *Die Waldschänke (Leśna gospoda)*

[158] Piątek, 21 maja (8 maja starego stylu) 1915, Moskwa („Gołos Moskwy”) – artykuł o aktualnej sytuacji rosyjskiej kinematografii

[159] Sobota, 22 maja 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 126, s. 3 i 4) – omówienia programów oraz reklamy kin „Casino” i „Odeon” oraz „Oaza”

[160] Czwartek, 27 maja 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką (kinoteatr „Urania”) – przyłączenie Teatru „Nowości” pod dyrekcją Aleksandra Szarkowskiego do teatrzyku „Miniatura” pod dyrekcją Stefana Szoslanda i powstanie w ten sposób Teatru „Nowości-Miniature”, kierowanego od tej pory wspólnie przez Szarkowskiego i Szoslanda

[161] Maj (?) 1915, Warszawa – tak zwana fuzja „Kosmofilmu” z Towarzystwem Udziałowym „Sfinks” (a właściwie włączenie pierwszej z tych spółek do drugiej)

[162] Maj/czerwiec (?) 1915, Warszawa (kino „Sfinks” [?]) – premiera polsko-żydowskiego filmu fabularnego *Di Farshtoyzene Tochter (Wyklęta córka)*

[163] Maj/czerwiec (?) 1915, Wilanów i Warszawa (kino „Sfinks” [?]) – realizacja i premiera polskiego filmu dokumentalnego *Malowniczy Wilanów*

[164] Maj-czerwiec 1915, Białoruś i Galicja Wschodnia – realizacja rosyjskiego filmu dokumentalnego *Samyj Jarkij Gospodin w pozycijach. Film s polja bitwy na frontach – naszym i galisijskom (Najjaśniesz Pan na pozycjach. Zdjęcia filmowe z pola bitwy na frontach – naszym i galicyjskim)*

[165] Maj-czerwiec 1915, Galicja Wschodnia – realizacja polskiego filmu dokumentalnego *Przerwanie frontu galicyjskiego*

[166] Późna wiosna (?) 1915, Galicja Wschodnia – pionierska próba realizacji przez Norberta Hochmana

wojennego reportażu lotniczego

[167] Czwartek, 3 czerwca 1915 (Boże Ciało) i/lub krótko potem, Przemyśl – realizacja austriackiego i/lub niemieckiego filmu dokumentalnego (albo filmów dokumentalnych) znanego (znanych) pod tytułem oryginalnym *Die Einnahme von Przemyśl* (*Zdobycie Przemyśla*), a na ziemiach polskich jako *Zdobycie Przemyśla przez wojska sprzymierzone* oraz *Zdobycie twierdzy Przemyśl*

[168] Piątek, 11 czerwca – czwartek, 17 czerwca 1915, Rarańcza, Rokitna i ich okolice – realizacja polskiego filmu dokumentalnego *Walki oddziałów II Brygady Legionów Polskich pod Rarańczą i Rokitną*

[169] Połowa czerwca 1915, Kraków („Nowa Reforma”) – szczegóły o ówczesnym życiu we Lwowie pod rosyjską okupacją, na krótko przed odzyskaniem stolicy Galicji przez Austrię

[170] Czwartek, 17 czerwca 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Gazeta Łódzka” nr 151, s. 2) – w rubryce „Z ziem polskich” notatka *Wesoła Warszawka*

[171] Sobota, 19 czerwca 1915, Warszawa – ogłoszenie odezwy Komitetu Obywatelskiego Miasta Warszawy potępiającej „demoralizujący charakter filmów granych w warszawskich kinematografach”

[172] Wtorek, 22 czerwca i koniec lipca 1915, Lwów – realizacja i premiera (kino „Elite”) polskiego filmu dokumentalnego *W zdobytym Lwowie* (inne tytuły:

Zdobycie Lwowa i Wkroczenie wojsk naszych do Lwowa dnia 22 czerwca 1915 roku)

[173] Koniec czerwca (?) 1915, Warszawa-Moskwa – przeniesienie się Antoniego Fertnera z *Warszawy do Moskwy wraz z ewakuowanym teatrem* [„Nowości” (?) i przedstawicielami polskiego życia kulturalnego

[174] Środa, 30 czerwca 1915, Warszawa („Kurjer Warszawski” nr 178, s. 2) – w rubryce „Teatr i muzyka” zapowiedź (na piątek, 2 lipca 1915 roku) benefisu w Teatrze Polskim „na rzecz aktorów” (między innymi Wojciecha Brydzińskiego oraz Stefana Jaracza), „którzy zostali zmuszeni do wyjazdu w głąb Rosji” (w sobotę, 3 lipca 1915 roku)

[175] Drugi kwartał 1915, Moskwa – realizacja i premiera rosyjskiego filmu fabularnego *Portriet (Portret)*

[176] Pierwsza połowa 1915, Moskwa – realizacja lalkowo-aktorskiego (80% animacji) rosyjskiego filmu fabularnego *Lilija* albo *Lilija Bielgiju* ewentualnie *Lilija Belgiji (Lilia* albo *Lilia Belgii*; inny polski tytuł ekranowy: *Wojna lilii z żukami*)

[177] Pierwsza połowa 1915, Piotrograd (i Moskwa [?]) – powstanie rosyjsko-polskiej wytwórni „Lucifer” („Lucyfer”) oraz realizacja i premiery jej pierwszych filmów fabularnych: *Kariera ulicznej piewiczki (Kariera śpiewaczki z ulicy)*, *Łoszadinaja familija (Końskie nazwisko)*, *Miest’ (Zemsta)*, *Kłara Milicz (Klara Milicz)*, *Kak doszła ty do żizni takoj (Jak doszłaś do takiego życia)*, *Błagodariu... nie ożidał (Na szczęście... nie czekał)*

i *Nierawy* (*Nerawy*)

[178] Połowa (?) 1915, Rosja (wybrzeże Morza Czarnego [?]) – realizacja rosyjskiej filmowej impresji ekperymentalnej *O czom szeptało morie* albo *O czom szumiało morie* (*O czym szeptało morze* albo *O czym szumiało morze*)

[179] Połowa (?) 1915, Wilno – uruchomienie nowego kinematografu „Helios”, z siedzibą przy ul. Wielińskiej 22

[180] Sobota, 10 lipca 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Dodatek” do „Gazety Łódzkiej” nr 174, s. nlb. [2]) – artykuł *Niezwykłe zjawisko*

[181] Poniedziałek, 12 lipca 1915, Warszawa – początek eksploatacji przez dwa kina równocześnie włoskiego filmu fabularnego *Il dirigibile misterioso* (*Tajemniczy sterowiec*; polski tytuł ekranowy: *Tajny sterowiec*)

[182] Połowa lipca 1915, francusko-niemiecki front wojenny – list Guillaume Apollinaire’a do Chérie, córki Louise Faure-Favier

[183] Wtorek, 20 lipca 1915, Łódź pod trzecią okupacją niemiecką („Dodatek” do „Gazety Łódzkiej” nr 184, s. nlb. [2]) – artykuł *Z Kalisza*, o odradzaniu się życia w Kaliszu po jego zniszczeniu przez Niemców w sierpniu 1914 roku

[184] Lipiec (?) 1915, zachodnie i centralne ziemie Królestwa Polskiego – realizacja niemieckiego filmu dokumentalnego *Deutsche Truppen in Russisch-Polen*

(Oddziały niemieckie w rosyjskiej Polsce)

[185] Lipiec (?) 1915, Łowicz – realizacja niemieckiego filmu dokumentalnego *Ankunft von Ergänzungen am Bahnhof in Lowicz* (*Przybycie uzupełnień na dworzec w Łowiczu*)

[186] Lipiec – czwartek, 5 sierpnia 1915, Warszawa – ewakuacja stolicy Królestwa Polskiego przez Rosjan i zajęcie tego miasta przez wojska niemieckie

~ ~ ~

[Wprowadzenie]

„Koniec lipca 1914 roku był upalny – informuje Jerzy Aleksander Splitt. – Tylko od czasu do czasu padały przeletne deszcze, wymarzona pogoda na urlop. Jednak tylko nieliczni wyjechali na letni wypoczynek, bo od czasu zamachu dokonanego w bośniackim Sarajewie na austriackiego następcę tronu, arcyksięcia Franciszka Ferdynanda (28.06.1914 r. [niedziela – przyp. J.C.]) nad Europą zbierały się coraz ciemniejsze chmury wróżące rychłą wojnę, która z biegiem czasu przerodziła się w wielki konflikt zbrojny o światowym zasięgu”¹.

W niedzielę, 26 lipca (a nie – jak się powszechnie przyjmuje – we wtorek, 28 lipca) 1914 roku Austro-Węgry wypowiedziały wojnę Serbii², zaś cztery dni później, to znaczy w czwartek, 30 lipca opowiadająca się po stronie Serbii „Rosja ogłosiła mobilizację, w następstwie czego Niemcy wypowiedziały jej 1 sierpnia [w sobotę – przyp. J.C.] wojnę. 3 sierpnia [w poniedziałek – przyp. J.C.] Niemcy znalazły się w stanie wojny z Francją, a nazajutrz [we wtorek, 4 sierpnia 1914 roku – przyp. J.C.] z Anglią. Nieco później do państw *Ententy* [to znaczy pierwotnie Rosji, Francji i Wielkiej Brytanii – przyp. J.C.] przyłączyła się Czarnogóra i Japonia”³, natomiast w niedzielę, 25 kwietnia 1915 roku – Włochy⁴, które zaraz „po wybuchu wojny ogłosiły neutralność, co zapowiadało [ich] wycofanie się z sojuszu z Wiedniem i Berlinem”; z kolei w 1916 roku przeciwko

„państwom centralnym” (to znaczy pierwotnie Niemcom oraz Austro-Węgrom) wystąpiła Rumunia i „wreszcie w kwietniu 1917 – Stany Zjednoczone. Po stronie Niemiec i Austro-Węgiei opowiedziały się Turcja oraz Bułgaria”⁵.

Jak w jedną z obchodzonych w dwudziestym stuleciu rocznic wybuchu owej Wielkiej Wojny napisał „London Evening Star”, *jeżeli ród ludzki utrzyma się przy życiu, to w przyszłym wieku historycy słusznie dojdą do wniosku, że na początku sierpnia 1914 r. świat oszalał*⁶.

Bo i rzeczywiście, w czasie pierwszej wojny światowej „blisko 70 mln ludzi założy mundury, z tego prawie 9 mln straci życie (nie tylko od kul, ale też od broni chemicznej, bomb lotniczych i głębinowych czy pod gąsienicami czołgów) [...]. – [...]. Starły się dwa wielkie bloki militarne: »państwa centralne« (Niemcy i Austro-Węgry wspierane przez Turcję oraz Bułgarię) i państwa *Ententy* (Francja, Rosja, Wlk. Brytania, Serbia, Japonia, potem także Włochy i USA). – [...]. Cesarz Niemiec Wilhelm II zapowiadał: *Żołnierze, wróćcie do domu zanim opadną liście* i planował, że *obiad zje w Paryżu, a podwieczorek w Petersburgu*, zaś w monarchii austro-węgierskiej i we Francji wypuszczono pocztówki z napisem: *Europejska wojna 1914*. – Zakończyła się w 1918 roku, toczyła na wszystkich niemalże kontynentach i morzach, dotknęła 33 kraje liczące 1,5 mld obywateli, tj. dwie trzecie ludności Ziemi, dostała przydomek »światowa«. Ale najokrutniej okaleczyła Europę. – [...]. – ... Wrogowie wyrzynali się bez litości. [...]. – Wprawdzie na wschodzie Europy zginęło mniej ludzi

niż na zachodzie, jednak działania wojenne objęły tam nieporównanie większe obszary. Linia frontu ciągnęła się od Prus Wschodnich po Karpaty, a postępy i odwroty mierzono nie w metrach, jak bywało we Francji, lecz w setkach i tysiącach kilometrów. – [...] Świat miał zobaczyć piekło Verdun (trwająca 10 miesięcy walka pochłonęła prawie 700 tys. ofiar) oraz bitwę nad Sommą, w której straty wyniosły ponad milion zabitych, rannych i zaginionych. [...]”⁷.

Przebieg wydarzeń politycznych i militarnych w obejmującym niniejszy, czwarty tom *Świata zza mgły* (który postanowiłem zatytułować – zgodnie z powyższym cytatem z londyńskiej gazety – *Świat oszalał*) pierwszym roku pierwszej wojny światowej tak przedstawia polska wersja „Wikipedii”:

„[...] Uderzenie na Francję miało być przeprowadzone z północy, przez terytorium Belgii [...]. W celu dokonania takiego ataku Niemcy wystosowały 2 sierpnia [1914 roku (w niedzielę) – przyp. J.C.] do rządu belgijskiego notę, w której domagały się prawa do przemarszu swoich oddziałów [...]. Rząd belgijski odmówił, w odpowiedzi na co wojska Rzeszy 3 sierpnia [w poniedziałek – przyp. J.C.] zaatakowały ten kraj; dzień wcześniej zajęto neutralny mały Luksemburg. Plany niemieckie nie przewidywały silnego oporu, na jaki napotkano w pobliżu miasta Liège, gdzie znajdowały się silne umocnienia. Armia cesarska posuwała się jednak, mimo silnego oporu belgijskiego, naprzód, w kierunku Francji. Wielka Brytania wysłała na pomoc swojemu sojusznikowi korpus ekspedycyjny (BEF), który

ruszył na wschód w celu udzielenia pomocy Belgii. [...]. Siły BEF liczyły początkowo 86.060 oficerów i żołnierzy, lecz w grudniu wzrosły do blisko 230.000. – Pierwszą bitwą na terenie Belgii było oblężenie Liège w dniach 5-16 sierpnia [środa-niedziela – przyp. J.C.]. Po upadku Liège większość sił belgijskich wykonała odwrót w kierunku Antwerpii i Namur. Wojska niemieckie w swoim marszu na teren Francji ominęły armię belgijską, która jednak stanowiła teraz poważne zagrożenie dla ich skrzydła [...]. – W wielu przypadkach okupanci niemieccy postępowali brutalnie wobec ludności cywilnej. Zastraszaniem i krwawymi represjami usiłowali zlikwidować wszelki opór Belgów. Niemcy dokonywali rabunków, morderstw i egzekucji przez cały czas marszu przez Belgię.

[...] Stoczona w dniach od 6 do 12 września [1914 roku (niedziela – sobota) – przyp. J.C.] pierwsza bitwa nad Marną zmusiła Niemców do odwrotu na północ od rzeki Aisne, gdzie wojska okopały się. Tym samym na froncie zachodnim rozpoczął się statyczny okres wojny, który miał trwać przez następne trzy lata. [...].

19 stycznia [1915 roku (we wtorek) – przyp. J.C.] odbył się pierwszy nalot bombowy niemieckich sterowców na Wielką Brytanię. – [...].

Działania na froncie wschodnim rozpoczęły się 17 sierpnia 1914 [w poniedziałek – przyp. J.C.], kiedy to rosyjski gen. Paweł Rennenkampf ze swoją 1. armią wkroczył na teren Prus Wschodnich, ścierając się pod Stołupianami i pod Gąbinem z 8. armią niemiecką dowodzoną

przez gen. Maximiliana von Prittwitza. Dwa dni później [w środę, 19 sierpnia 1914 roku – przyp. J.C.] 2. armia dowodzona przez gen. Aleksandra Samsonowa zaatakowała wzdłuż prawego skrzydła niemieckiego. [...] [Wkrótce] Prittwitza zastąpił marszałek polny Paul von Hindenburg razem ze swoim szefem sztabu generalnego Erichem Ludendorffem.

Ci dwaj nowi dowódcy zaplanowali przeprowadzenie kontrofensywy przeciwko Rosjanom przy pomocy sił ściągniętych szybkimi transportami z frontu zachodniego. 27 sierpnia [1914 roku (w czwartek) – przyp. J.C.] oddziały niemieckie uderzyły z dużym impetem na ... armię Samsonowa, [...] doprowadzając do jej oskrzydlenia. [...]. Bitwa pod Tannenbergiem zakończyła się 29 sierpnia [w sobotę – przyp. J.C.], a wraz z nią doszło do całkowitej dezintegracji dowództwa rosyjskiego, ponadto Rosjanie stracili 92 tys. ludzi wziętych do niewoli oraz dziesiątki tysięcy zabitych i rannych. W ciągu tygodnia niemieckie oddziały pod dowództwem Augusta von Mackensena pokonały Rennenkampfa w okolicach jezior mazurskich, gdzie Rosjanie stracili 100 tys. ludzi. [...].

Z terenu Galicji austro-węgierski szef sztabu generalnego Conrad von Hötzendorf [...] rozpoczął natarcie ... w kierunku północnym na Lublin. Rosjanie zostali pobici kolejno w bitwach pod Kraśnikiem i Komarowem.. Wkrótce Rosjanie rozpoczęli główną ofensywę, uderzając ze wschodu w kierunku Lwowa, w wyniku czego [...] armia austro-węgierska wycofała się aż za rzekę Dunajec,

oddając bez walki stolicę Galicji w ręce Rosjan i pozostawiając oblężoną twierdzę Przemyśl za linią wroga. – Rosjanie przeszli do kontrofensywy, a ich wojska zajęły we wrześniu prawie całą Galicję [...]. W walkach tych znaczący udział po stronie austriackiej miały też I i II Brygady Legionów Polskich.

Wspólna kontrofensywa niemieckiej 9. armii i austriackiej 1. armii we wrześniu na Warszawę i Dęblin w siłach 300 tys. żołnierzy, mimo początkowych sukcesów (podejście pod Warszawę pod koniec września) zakończyła się niepowodzeniem i odwrotem wojsk niemieckich (bitwa pod Warszawą i Dęblinem) na skutek odzyskania w listopadzie inicjatywy przez Rosjan [...]. W ciągu kilku następnym tygodni stoczono nierozstrzygniętą bitwę pod Łodzią”.

Na przełomie lat 1914/1915 na froncie rosyjsko-austriackim w Galicji i na Bukowinie „w wyniku ... działań nazwanych »wojną zimową« Rosjanie ponieśli ciężkie straty sięgające 190 tys. ludzi”. Mimo to wiosną 1915 roku Niemcy przejęli dowodzenie na całym froncie wschodnim. „2 maja [1915 roku (w niedzielę) – przyp. J.C.] nastąpiła ofensywa w okolicach Gorlic. Uderzenie to wdarło się bardzo głęboko na terytorium przeciwnika i po odbiciu Przemyśla i Lwowa doprowadziło do niemal zupełnego załamania się rosyjskiego frontu na południu. W dniu 5 sierpnia [1915 roku (w czwartek) – przyp. J.C.] wojska niemieckie zajęły Warszawę, pod koniec lata zdobyły Twierdzę Modlin, Twierdzę w Brześciu, Twierdzę Oso-

wiec, Twierdzą w Kownie i Wilno. [...]. Jednak z końcem września Rosjanie zdołali się pozbierać po tych klęskach i utworzyć nową linię frontu. [...]"⁸.

Dwa dni przed zajęciem przez Niemców stolicy „rosyjskiego Królestwa Polskiego”, Warszawy, które to wydarzenie zamyka niniejszy tom *Świata zza mgły*, na pierwszej kolumnie sto dziewięćdziesiątego ósmego numeru koncesjonowanej przez władze niemieckie „Gazety Łódzkiej” z wtorku, 3 sierpnia 1915 roku zostało opublikowane następujące zestawienie zatytułowane *Zdobycze wojenne w pierwszym roku wojny*:

Państwa centralne obsadziły dotąd obszarów nieprzyjacielskich:

Belgii 29.000 km²

Francji 21.000 km²

Rosji 130.000 km²

Ogółem 180.000 km²

Nieprzyjacieli zajęli:

Alzacji 1.050 km²

Galicji 10.000 km²

[Razem] 11.050 km²

Liczba ogólna jeńców wojennych wynosi po upływie pierwszego roku wojny:

W niemieckich obozach dla jeńców i w lazaretach: 898.869

Pracujący jako robotnicy: 40.000

Wzięci do niewoli w ostatnich tygodniach i znajdujący się w drodze do obozu: 120.000

Ogółem w Niemczech: 1.058.869